

MAKTABAGACHA TA'LIM TASHKILOTIDA GIPER BOLALARGA TA'LIM-TARBIYA BERISHNING PEDAGOGIK USULLARI

*Farg'ona viloyati Quva tumani
1-son DMTT direktor o'rinbosari
Xoliqova Sayyora Tursunaliyevna*

Annotatsiya: Maqolada maktabgacha ta'lim tashkilotida giper bolalarga ta'lim-tarbiya berishning nazariy va amaliy yo'llari tahlil qilib berilgan. Jismoniy va aqliy holatida nuqsoni bo'lgan bolalarni pedagogik va psixologik usullar orqali ta'lim va tarbiya berishning samaradorligi innovatsion jihatlarini asoslab berildi.

Kalit so'zlar: imkoniyati cheklangan (nogiron) bola, giper bola, giperfaol bola, samarali korreksiya, psixonevrologik dispanser, reabilitatsiya markaz.

PEDAGOGICAL METHODS OF EDUCATING HYPER CHILDREN IN PRESCHOOL EDUCATIONAL ORGANIZATIONS

Annotation: The article analyzes theoretical and practical methods of educating hyper children in preschool educational organizations. Innovative aspects of the effectiveness of educating and educating children with physical and mental disabilities through pedagogical and psychological methods are substantiated.

Keywords: child with disabilities, hyper child, hyperactive child, effective correction, psychoneurological dispensary, rehabilitation center.

O'zbekiston Respublikasi «Maktabgacha ta'lim va tarbiya to'g'risida» qonunchilik palatasi tomonidan 2019-yil 22-oktabrida qabul qilingan, senat tomonidan 2019-yil 14- dekabrda maqullangan qonuning 3-moddasida aytib o'tilganidek. Maktabgacha ta'lim va tarbiya - bolalarga talim va tarbiya berishga, ularni intellektual, ma'naviy, axloqiy, etik, estetik va jismoniy jihatdan rivojlanishiga shuningdek, bolalarni umumiy o'rta ta'limga tayorlashga qaratilgan uzluksiz ta'lim turidir.

Maktabgacha ta'lim tashkilotida giper bolalarga ta'lim-tarbiya berishda eng muhim jihat - ularning individual ehtiyojlarini qondirish va salohiyatini to'liq ro'yobga chiqarish imkonini yaratishdir. Yuqorida keltirilgan pedagogik usullar bolaning intellektual, ijodiy va ijtimoiy rivojlanishini barqaror tarzda ta'minlaydi. Ta'lim jarayonida bolaning yosh xususiyatlarini hisobga olgan holda, uning qiziqishlari va qobiliyatlariga mos keladigan yondashuvlarni qo'llash giper bolalarning sog'lom rivojlanishiga xizmat qiladi.

Giper bolalar - bu aqliy qobiliyatlari, ijodiyati, motivatsiyasi yoki aniq sohalaridagi qobiliyatlari yoshdosh bolalarga nisbatan ancha yuqori bo'lgan bolalardir. Ushbu bolalarni o'ziga xos xususiyatlari va ehtiyojlarini hisobga olgan holda maxsus

pedagogik yondashuvlar talab qiladi. Maktabgacha ta'lim tashkilotida giper bolalarning salohiyatini to'liq ro'yobga chiqarish va rivojlantirish uchun quyidagi pedagogik usullar qo'llanilishi mumkin.

Giper bolalarning psixologik xususiyatlari

- ✦ **Yuqori intellektual qobiliyat** - murakkab tushunchalarni tez o'zlashtirish
- ✦ **Kuchli ichki motivatsiya** - qiziquvchanlik va o'rganish istagi
- ✦ **Keng qamrovli qiziqishlar** - turli sohalarga qiziqish
- ✦ **Mukammallikka intilish** - yuqori standartlar qo'yish
- ✦ **Katta so'z boyligi** - murakkab lug'atdan foydalanish
- ✦ **Mustaqillik** - o'z-o'zini boshqarish qobiliyati

Ushbu o'rinda Birinchi prezidentimizni shu so'zlarini eslash o'rinlidir: "O'zbek millatining, O'zbek farzandlarining qobiliyati, zehn-zakovati, tirishqoqlik borasida boshqa hech bir millat yoki xalqdan qolishmaydigan joyi yo'q. Faqat mavjud intellektual imkoniyatlarimizni to'liq ishga solishimiz, ulardan mukammal tarzda foydalana bilishimiz zarur. Birinchi prezidentimizning ayni shu so'zlari, ma'naviyat va ma'rifat sohasiga bu qadar jiddiy e'tibor berayotganligi har birimizning qalbimizda, qaysi soha vakili bo'lmaylik, avvalo, g'urur qolaversa yuksak ma'suliyat hislarini uyg'otmog'i lozim. Bu tarixiy jarayonda, ayniqsa ota-ona, o'qituvchining, tibbiyot xodimining ma'suliyati benihoya katta ekanligini unutmaslik kerak. Lekin bunday mutaxassislarning o'z kasbiga, bolalarga mehr-muhabbati bo'lmas ekan, qilingan xarakterlar, rejalar zoe ketadi. Bunday bolalarga ta'lim berishini kasb-kor ishi deb qaramaslik, soat 9 dan 18 gacha bog'lanib yuradigan joy, deb yurmaslik lozim. Nuqsonli bolalarni tarbiyalash maxsus tashkilotlarda amalga oshirilsa-da, bunday bolalarni tarbiyasida oila asosan muhim o'rin tutadi. Bolaning atrofida gilar bilan har doim me'yoriy muloqotda bo'lib turishi uning aqliy rivojlanishiga zarur bo'lgan shart-sharoitlar yaratadi. Nuqsonli bolalarda bu hol ozmi-ko'pmi chegaralangan. Shuning uchun ham, ota-onalar oilada bolalarning ana shu tomoniga alohida ahamiyat berishlari zarur. Shu bilan birga ota-onalar farzandlarini o'z tengdoshlari doirasiga kirishga harakat qilishlari lozim. U yoki bu analizatorning ish faoliyati buzilgan taqdirda bu masala muhim ahamiyatga ega. Tajriba shuni ko'rsatadiki, mutaxassislarning ko'rsatmalariga asoslanib ko'zi ojiz va zaif ko'ruvchi, eshitishida nuqsoni bo'lgan va zaif eshituvchi bolalarning ota-onalari ularda saqlanib qolgan analizatorlaridan mohirlik bilan foydalanibgina qolmay shu bilan bir qatorda ularning bu xususiyatlarini ish jarayoniga jalb qilganlarida buzilgan analizatorlaridan foydalanish va uni rivojlantirishda anchagina yaxshi natijalarga erishadilar. Oilada tarbiya yaxshi yo'lga qo'yilgan taqdirda nuqsonli bolalarning bilim doirasining kengaytirish, bilish faoliyati, fikrlash qobiliyati va nutqni rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Har kuni muntazam o'yinlar, maishiy mehnat, sayr qilish amaliyoti sababli ko'zi ojiz bolalarda bo'shliq masofa haqida tasavvurga ega bo'lib, oilada chamalash ko'nikmalarini

egallaydi. Ota-onalar faoliyati, betinim harakati tufayli ko'zi ojiz bolalarning nutq va tafakkuri ma'lum darajada rivojlanadi. Bolalarni atrof-muhit, xususan, manzaralar va rasmlar bilan tanishtirib borish yaxshi natijalar beradi. Bolalarni savodga, o'qishga tayyorlash uchun oilada Brayl asbobi bilan tanishtirib va turlicha joylashgan va bo'rtib chiqqan nuqtalarni o'rganib ularni nomlashni mashq qilishlari lozim. Imkoniyati cheklangan bolalarning oilada tarbiyalanishi bizning mustaqil jamiyatimizda ijtimoiy xarakterga ega chunki oila jamiyat bilan uzviy bog'langan holda umumiy manfaatlar va aniq maqsadlar sari intiladi va shu asosida tarbiya amalga oshiriladi. Bolalarni oilada tarbiyalash ham maxsus hollarda bolalarning rivojlanishi va orqada qolishi va unga qo'yilgan talablarga javob bera olmasligiga olib keladi. Boshqa hollarda ota-onalar farzandlarini me'yordan ortiq erkalatadilar, ishlarini o'zlari bajarib ularni qiyinchiliklardan asraydilar bunday tarbiya natijasida bolalar majolsiz bo'lib, rivojlanishdan orqada qoladilar. Bolalarda ro'y beradigan nuqsonlarni chuqur o'rganish, o'z vaqtida uni tegishli mutaxassislariga ko'rsatish va ularning maslahatini olish, oila uchun muhim kasb etadi. Oilada nuqsonli bolani har tomonlama rivojlantirish maqsadga muvofiq tarbiya mazmuniga jismoniy, aqliy, ma'naviy madaniy mehnat, estetik va iqtisodiy, ekologik, jinsiy, huquqiy tarbiyaga kiradi. Oilada jismoniy tarbiyaning asosiy maqsadi — milliy qadriyatlar, an'analar, bolaning sog'ligini mustahkamlash, uning tana a'zolarini chiniqtirishdan iborat. Qo'yilgan maqsadni amalga oshirish tadbirlari poliklinika, psixonevrologik dispanseri, reabilitatsiya markazlari, maktabgacha ta'lim tashkilotlari, umumta'lim maktab va maxsus maktabgacha ta'lim tashkilotlar shifokorlari tomonidan belgilanadi. Ijobiy natijalarga erishish uchun ba'zi gigienik sharoitlariga amal qilgan holda jismoniy mashqlar, chiniqtiruvchi muolajalar muntazam olib borilishi kerak. Bola va o'smirlarning sport turlari bilan uzviy shug'ullanib turishi ularni mutassil jismoniy rivojlantirib kamchiliklarni korrektsionalabgina qolmay, balki ularning axloqiy irodasini kuchli bo'lishiga, o'z kuchiga hosil qilish xususiyatlarining shakllanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Nuqsonli bolaning oilada to'g'ri tarbiyalashi harakatining buzilishi ko'rinishidagi qo'rquv va eshituvning buzilishidan kelib chiqqan ikkilamchi asoratlarning oldini olishga va bartaraf qilishga imkoniyat beradi. Nuqsonli bolaning oilada tarbiyalanishi uning maktabga tayorgarligini ta'minlaydi. Bu bolaning maxsus yoki ochiq ta'lim tizmidagi bolalar bog'chasida maxsus hamda umumta'lim maktablarida ta'lim tarbiya samaradorligini oshiradi. Nuqsonli bolani bog'chaga yoki maktabga qabul qilinishi oilaga muhim majburiyatlarni yuklaydi. Bolalar tashkilotlari bilan uzviy aloqa bog'lash asosiy shartlardan biridir. Bolaning dars tayyorlashda, jamoatchilikni turli topshiriqlarini bajarishda ota-onalarning yordami kattadir. Oilaviy tarbiyani to'g'ri tashkil etishda maxsus maslahatlar sifatida pedagogik targ'ibotlar, ma'ruzalari, ota-onalarga tegishli maxsus adabiyotlar mahorat bilan yetkazish muhim ahamiyat kasb etadi. Bolani oilada axloqiy tarbiyalashda maxsus vazifalardan biri

uning shaxsiy sifatlarini rivojlantirish va nuqsonlarni susaytirish, bartaraf etishdir. Bu masala imkoniyati cheklangan bolalarga xos birlamchi va ikkilamchi me'yordan cheklanishlar natijasida vujudga keladi. Bu cheklanishlar bolalarning tengdoshlari va kattalar bilan muloqotlarini qiyinlashtiradi. Nuqsonli bolaning axloqiy tarbiyasida oilaning ahamiyati ulkandir. Bunda bola bilan oila o'rtasida o'zaro bir-birini tushunish munosabatlarini o'rnatish alohida ahamiyatga ega. Oilada bolalarni noto'g'ri tarbiyalash natijasida boshqalar harakatining tub mazmunini anglamasligi tufayli ularga nisbatan ishonchsizlik yoki yovuzlik hissiyoti tuyiladi. Ba'zida nuqsonli bolalar yakkalashga, yolgizlanishga intiladigan ba'zida atrofdagilarga nisbatan g'azabli munosabatda bo'ladi. Shuning uchun atrofdagilar bilan yaxshi aloqa munosabatlarini o'rnatish o'ziga va boshqalarga ishonch ruhida tarbiyalash bolani vazifalaridan biridir. Ko'pincha nuqsonli bolalar atrofdagilar bilan aloqa munosabatlarini o'rnatish uchun to'sqinlik qiladigan ishonchsizlik hissiyoti tuyiladi. Bunday bolalarning diliga to'g'ri yo'l topish muhim ahamiyatga ega. Ortiqcha erkalash turli qiyinchiliklardan ayash, bola shaxsiga shikast yetkazadi. Chunki, nuqsonli bolani mustaqilligi kamayib ketadi. Bolaning oila a'zolari bilan ham yaxshi munosabatda bo'lishi uning boshqa bolalar bilan ham munosabatlarini o'rnatishga yordam beradi. Nuqsonli bola bilan sog'lom bola o'rtasida anglashilmovchilik ro'y berganda ota-onalar ularga ayniqsa, eshitishida nuqsoni bo'lgan yoki aqli zaif bola bilan suhbatlashish, ko'zi ojiz bolaga qanday ko'mak berish kerakligini tushuntirishlari lozim. Nuqsonli bolaning me'yorda o'sgan bolalar jamoasi bilan munosabatini uning axloqiy tuyg'ularini, tasavvurini, dunyoqarashini kengaytiradi. Bolaning oiladagi: mehnati, bolani o'ziga o'zi xizmat qilishi, uy ishlarida, maktab va oromgohlarda ijtimoiy foydali mehnat jarayonida ishtirok etishi uning axloqiy xislatlari manaviy xususiyatlarini shakllantirish va tarbiyalashda muhim o'rin tutadi.

Xulosa shuki: Giper bolalarning salohiyatini to'laqonli ro'yobga chiqarish va rivojlantirish uchun maktabgacha ta'lim tashkiloti bolaga nafaqat intellektual, balki hissiy, ijtimoiy va jismoniy jihatdan ham barkamol inson bo'lib yetishishi uchun qulay shart-sharoitlar yaratishi zarur. Buning uchun tarbiyachi va pedagoglarning giper bolalarning psixologik xususiyatlari va ularga qo'llaniladigan maxsus metodikalarni chuqur bilimlari muhim ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Психология глухих детей. /Под ред. Соловев И.М., Шиф Ж.И., Розановой Т.В., Яшковой Н.В. –М., 1991.
2. Maxsus pedagogika M.U. Xamidova. -Toshkent 2018
3. Pedagogik-psixologik diagnostika D.A.Nurkeldieva Toshkent "Vneshinvestprom", 2019 y